

ifj. Fekete Károly

A lelkipásztor zenei műveltségének jelentősége*

A 2000. évet a lelkészképzés évének is lehetne nevezni, hiszen annyi szó esett a lelkész-
képzésről a közelmúltban. Ennek jegyében

Ifj. Fekete Károly református lelkész, teológiai tanár, a DRHE rektora.

zajlott le tavasszal a hat református teológia találkozója, erről rendezett ökumenikus konferenciát az Evangélikus Hittudományi Egyetem,¹ a 2000-ben indult Magyar Református Nevelés² című lap felsőoktatási számát szentelte ennek a témának, s ezekkel a fórumokkal egyidőben kezdődött a Reformátusok Lapjában egy sajtóvita is a teológusképzésről. Mindezek azt mutatják, hogy széleskörű közügy, sőt egyházunk kulcskérdése egy új lelkészképzés kialakítása és egy új lelkészképzés megteremtése, amely áthatja majd egyházunkat.

Komplex probléma és feladat megrajzolni az új típusú lelkipásztor arcvonásait. Ha ennek bonyolultságát akarnám szemléltetni, akkor egy K. Barth leírás érzékeltetné ezt a legjobban: „Kívánatos, hogy egy lelkipásztor (illetve valóságízűbb fogalmazással: Isten szolgálójának) erkölcsi jellemnek kell lennie és hívő egyéniségnek, továbbá jó ízlésű és művelt embernek, merész és a jóézés kívánalmi iránt tisztelettel viselkedő személynek, aki egyfelől megállapodott lény önmagára nézve, de ugyanakkor nyitottsággal viseltetik közvetlen és távolabbi környezetének örömei és fájdalmai tekintetében, ő a szívbeli imádkozás embere, és fegyelmezett munkás, mindenestől természetes, de éppoly lelki, jó családapa, jó állampolgár és jó hazafi, aki széles horizonttal rendelkezvén, egész valója szerint a maga korával és a maga korában él, s így saját korának leverettéseit és reményéseit éppúgy átéli, mint az önmagáét, és aki bárhogy is viszonyuljon az idevágó kérdésekhez, úgy tud gondolkodni és szólni kortársaihoz, mint közülük egy. Képesnek és késznek kell lennie arra, hogy mindenkit szeressen, senki embertől ne féljen és ennek megfelelő bátorságot tanúsítson. Szabadnak kell lennie és maradnia, szabadon kell döntenie és csatlakoznia, hogy fenntartás nélkül vállalhassa a jó ügyet s magát egészen annak szentelhesse.”³ — Azt hiszem, hogy hosszú út vezet még ideig, de csak ezt a magas mércét érdemes megcélozni.

Ahhoz, hogy értelme legyen egyáltalán beszélni a megadott címről, s hogy azonosulni tudjunk az itt következő gondolatokkal, ahhoz szemléletváltásra van szükségünk, s el kell fogadnunk egy alaptételt. Alaptételem így hangzik:

* A Magyar Reformátusok IV. Világtalálkozója alkalmából 2000. július 2-án Nagykőrösön megrendezett Egyházzenei Találkozóján elhangzott előadás némileg kiegészített változata.

¹ Az elhangzott előadások megjelentek: *Mérlegen a lelkész*. Gyülekezetpedagógiai Füzetek 2. Szerkesztette: Szabó Lajos. Teológiai Irodalmi Egyesület. Bp. 2000.

² *Magyar Református Nevelés* — református pedagógiai szaklap. I. évf. 2. szám. Ld. Győri István, Szűcs Ferenc, ifj. Fekete Károly és Vladár Gábor írásait.

³ K. Barth: „Le ministre du pasteur” 7–8. Közli: Tőkés István, *Református Szemle*. 1976/3. 214.

Egy beszorított állapot lelkészképzését és lelkipásztor-képét nem lehet a mai, sok mindenben megváltozott egyháztársadalmi helyzetben idealizálni. Mernünk kell levonni a konzekvenciát, át kell örököteni azt, ami maradandó, s mernünk kell kitalálni, megteremtteni az új lelkészképzést és az új lelkipásztor-képet. Ebben a képben a fenti Barth-idézet szerint karakterisztikus helye van a „jó ízlésű és művelt” vonásoknak.

Ez az előadás arra vállalkozhat, hogy egy vonást emel ki ebből az összképből: a lelkipásztor zenei műveltségének jelentőségét. Mielőtt elmélyednék a cím-ben megadott témában, három elhatárolást kell tennem.

1. Nem tudok azonosulni azzal a nyugat-európai és angolszász felfogással, amely szerint a teológiai hallgatók felkészítésében nincs helye az egyházzenenek.

2. Nem mondhatom el sajnós azt sem, ami a baptista lelkészképzésben magától értődő, hiszen náluk a teljes énekeskönyvi anyag tudottnak nyilvánított előfeltétel a teológiai felvételi alkalmával, így az egyházzenevel sokkal magasabb szinten találkozok a leendő lelkipásztor. A református teológiai felvételin közös gyakorlat hazánkban, hogy a képezhetetlen hang, a rossz zenei hallás nem kizáró oka az alkalmasságnak. Aki ezt kétségbe meri vonni, annak jelentősegteljesen idézik a Ravasz és Révész püspökök legendás rossz hallását, akik a felállásról ismertek rá még a Himnuszra is...

3. Nem tudom elfogadni azt sem, ami a mögöttünk álló korszakból örökölt elvárás, amely úgy gondolkodik, hogy olyan lelkészt választunk, aki többek között tud kántorkodni is. Sőt, elvárás, hogy mindent ő csináljon. Tudjon harangon és orgonán is játszani (plusz lógjon gitár is a nyakában az ifjúsági órán), ingázzon a szószék és az orgonakarzat között, ill. a mőzesszék és az elektromos orgona között. Bizony hübrisz-hízlaló és elkészerítő az, amikor „Jolly Joker”-szerepre kényszerül a lelkipásztor.

Látásom szerint a lelkészképzés azzal tehet a legtöbbet a lelkipásztor zenei műveltségéért:

— ha zenei tehetséggel nem rendelkező hallgatóit nem kényszeríti billentyűk mellé,

— ha nem utáltatja meg velük törvényszerű kudarcaik miatt az egyházzenét, hanem képviseli annak értékeit és élményszerűen bemutatja annak szépségét,

— ha a zenei műveletlenségét demonstráló oktávpárhuzamban vagy ún. suszterbasszussal előadott ének kíséretére őszinte és kíméletlen kritikát mondunk,

— ha következetesen számon kéri a teológia a teljes énekeskönyv énekanyagának ismeretét,

— ha a református istentisztelet teológiájának megtanításával és elmélyítésével biztos liturgiai érzéket alakít ki benne, amellyel egyaránt otthonosan mozog majd a hagyományos alkalmak és az új helyzetek teremtette istentiszteleti rendek átgondolt vezetése közben és teológiai akribiája nem alkuszik meg a Teremtő, Megváltó és Megszentelő Úrhoz méltatlan istentiszteleti milióval, hanem addig keresi a megoldás módját, amíg Istenhez méltó énekléshez tudja juttatni híveit,

— ha szolgálatra való felkészítése közben megjelenik a nevelési célok között az istentiszteletben betöltött szerep kompetencia-határának kijelölése az isteni és az emberi irányban egyaránt.

Igenis, a lelkipásztor felelőssége az, hogy a közös éneklés betöltse a gyülekezeti istentiszteleten az *adoratio*-ban (imádás) és a *glorificatio*-ban (dicsőítés) a maga küldetését, segítsen megélni a közösség (*koinónia*) titkát, és mint az istentisztelet szerves alkotórésze, biztosítsa a gyülekezeti aktivitás elsődleges megnyilvánulási formáját.

A szakmai kompetenciája határaival tisztában lévő gyülekezeti lelkipásztor tud igazán felelőse és munkálója lenni a gyülekezeti alkalmak ékes rendjének, s így terjedhet ki sáfársága az egyházzene területére is. Akkor a legjobb sáfár, ha erre a területre is munkatársat választ.

Egyik megjelent előadásomban, ahol egyházunk reformációra váró torzulásit vettem számba, már korábban megfogalmaztam a következőket: „Büszkék vagyunk az egyetemes papság gondolatára, de hogyan egyeztethető össze ezzel a ma is általános gyülekezeti képlet, az ún. „Ein-Mann-System”. Ez fakadhat a halódásból: nincs alkalmas ember a lelkipásztor mellett. De adódhat a tudatos elnyomásból is: a lelkész nem is tart igényt a kínálkozó tagok bevonására, közel engedésére. Érdemes így hitoktatókat, kántorokat, diakóniai és gyülekezeti munkásokat képezni? Van-e általános fogadókészség a laikusok szolgálatára egyházunkban?”⁴

A lelkészképzés közelmúltjának egyik nagy tanulsága arra ösztönöz bennünket, hogy merjük széttartani az egyházban, a gyülekezetben a tisztségeket, s ne engedjük meg létrejönni a lelkipásztori tevékenység-koncentrációt, mert a lelkipásztori totális szerep előbb-utóbb elnyom minden alulról, a gyülekezet tagjaitól jövő kezdeményezést, amivel rövid időn belül megöli a gyülekezeti aktivitást. Amire pedig a lelkész belefárad ebbe a totális szerepbe, addigra magányossága is totálissá válik. A gyülekezeti csoportmunka egyik meghatározó alakjává kell válnia újra a kántornak (vagy kántor-tanítónak, vagy hitoktató-kántornak, vagy orgonista-karnagynak, lehetne még folytatni a variációkat...), aki teológiai szempontból lehet hogy laikus, de a maga szolgálati területén képzettséggel rendelkező szakember. Ezt felismerve, a lelkipásztornak kötelessége küzdeni gyülekezetében, egyházában az egyházzenei dilettantizmus ellen.

A lelkipásztor istentiszteleti felelőssége ezzel nem csökken, de a megvalósítás és a kivitelezés terhe így nem csak az ő vállát nyomja. Ehhez a szemléletváltáshoz a lelkipásztor zenei műveltségének megteremtése szükséges. Három dolgot kívánok erről elmondani:

⁴ Fekete Károly: „Mit jelent ma a reformáció népéhez tartozni?”, *Kereszttyén nevelés* 1997/7. 6.

1. Az egyházzene — a lelkipásztor szakmai felkészültségének része

Úgy is mondhatnánk, hogy a lelkipásztor zenei műveltségének legközvetlenebb jelentősége a gyakorlati teológiai szaktárgyak vonatkozásában van, mert zenei műveltségét a gyakorlati lelkipásztorkodás szolgálatába tudja állítani. Egyházzenei tudása és egyházzenei rálátása segíti igehirdetését, katechetikai munkáját, lelkigondozói tevékenységét, gyülekezetépítő igyekezetét és liturgusi feladatainak betöltését.

Éppen azért a lelkipásztori felkészítés alatt az egyháziének-órák tananyaga a MORE Zsinata által használatra rendelt Énekeskönyv, amelynek énekeit a zenei ismeretek koncentrikusan táguló köreihez igazítva tanulja meg. Az egyháziének-órákon kell —a középiskolai énektanítás tragikus hátrányát pótolva— elérni azt az alapvető relatív szolmizációs szintet, amelynek segítségével biztos énektudásra tehet szert a teológiai hallgató. Luther mondása megszívlelendő, amit az *Asztali beszélgetések* egyikében mondott: „A muzsikát az iskolákban is igen szükséges megtartani. Egy tanítómester tudjon énekelni, vagy nem becülöm semmire; a fiatal teológusok sem valók a prédikátorságra, ha még előbb az iskolákban az éneklést meg nem tanulták és nem gyakorolták.”

Mivel a lelkipásztor liturgikus szolgálatának fontos területe, igehirdetésének szerves kiegészítője és megkoronázója a helyén mondott ének, ezért református énekeskönyvünk teljes énekanyagának ismerete nélkülözhetetlen a teológiai hallgató számára. Ezért kitűnően kell ismernie az énekeskönyvet tartalmilag, formailag, teológiai és zeneileg egyaránt.

Az „egyházi ének” tantárgy oktatása során el kell érni, hogy a gyülekezeti énekeskönyv anyaga mellett jártas legyen a hallgató az egyházunkban használt hittankönyvek gyermek- és ifjúsági énekeinek ismeretében is, amelyek a katechetikai munkában nélkülözhetetlenek. Ezzel kapcsolatban érzékenyvé kell tenni a leendő lelkipásztort az új énekek zenei, irodalmi és esztétikai értékének mérlegelésére, és a teológiai tisztaság megállapításának kötelezettségére fel kell hívni a figyelmét. Ugyanakkor sort kell keríteni az énektanítás alapvető didaktikai és metodikai ismeretének átadására, hogy a hallgatók megismerjék a gyermekek, ifjak és felnőttek közötti énektanítás elvi követelményeit és gyakorlati fogásait.

A liturgika-oktatás segíthet erősíteni a keresztyén identitást és rávezethet, személyes tapasztalattá téve az istentisztelet jó ízét a közös áhítatokon. Ugyancsak sokat segíthet ez a tárgy abban, hogy a teológus-közösség liturgikus műhellyé váljon, s keresse az új istentisztelet-típusok kialakítását. Ennek alapját a liturgiai érzékre nevelés adhatja.

Általános cél az egyházzene iránti igényesség felkeltése, amely ráébreszti a leendő lelkipásztort arra, hogy a rábízott gyülekezet templomának hangszere szimbolikus, művészeti, esztétikai, ipartörténeti és gazdasági érték, amelynek megszólalása és megszólaltatása méltó kell legyen annak liturgiai rendeltetéséhez.

A gyakorlati szempontok mellett nagy hangsúlyt kell kapjon a zenei műveltség fejlesztése az „egyházzenetörténet” tárgy keretében a zenehallgatások során és a himnológia tudományának teológiai megalapozása, hiszen a himnológia szorosan összefügg a kegyességtörténettel és a spiritualitás alakulásával.

A lelkipásztor zenei műveltségének fejlesztése érdekében minden gyakorlati teológiai tanszéknek rendelkeznie kell az igényes és korszerű szemléltetés feltételeivel: hangfelvételekkel, hanglemez- és CD-tárral, technikai berendezésekkel, a liturgikában használható oktatófilmekkel. De az eszközöktől is fontosabb az élményszerű találkozás a kórossal és élményszerű, tekintélyt biztosító találkozás az egyházzene szaktekinvélyeivel.

2. Az egyházzene — a lelkipásztor általános műveltségének és teológiai felkészültségének része

A lelkipásztori munka leginkább elhanyagolt mozzanata a meditáció. A sekélyes életfolytatás, a spirituális közepszerűség, a kiüresedés és kiegészés egyik ellenszere az elmélyülést szolgáló zene. A lelkipásztor saját feltöltekezése érdekében a komolyan átküzdött meditációval léphet fel a felszínesség, az olcsó praktikus, az unalom és a közöny ellen. Fel kell számolnunk purista szemléletünket, sivár sablonjainkat. Be kell vetnünk mindent az ingerszegénység és gondolat-talanság ellen, a motiválttá tétel érdekében. Nem szégyen rátalálni és támaszkodni a „mankókra”, a szó, a zene, a kép világára, hogy teret engedjünk a szabad asszociációknak.

Különösen jelentős lehet a zenei meditáció a minden évben visszatérő sátoros ünnepek előtt és alatt, amikor nagy számú az igehirdetési alkalom, s nehezebben találunk rá elmélyülés nélkül az üzenetre, ilyenkor az ünnepkörök mélyebb megragadásának eszköze lehet a zene. Ekkor egy alkalmas zene aranyat ér! Az egyházzene mint lelki táplálék és lelki élmény is jelentős a lelkipásztor számára, amely belső lelki tartását, lelki erejét és teherbírását fokozza. Luther vallomása: „A zene sokszor felgerjesztett és megmozgatott, hogy kedvem legyen prédikálni.”

Az egyházzenei anyanyelv mint „kötőszövet” működhethet. A lelkészképzésben megjelenő liturgikaoktatás aktuális jelentőségű feladatra kell, hogy készítse az új nemzedéket, hiszen a liturgia gyakorlása és az egyházi identitás mértéke összefügg. Manfred Josuttis hívja fel a figyelmet arra, hogy a liturgia megismertetése, begyakoroltatása, élet-elemmé válása igen fontos pedagógiai feladatot ró lelkészre, kántorra és katechétára egyaránt. A liturgikus mentalitás formálását már gyermekkorban el kell kezdeni, hiszen a liturgiában olyan magatartás-szekvenciáról van szó, amely természetes, már-már ösztönös cselekvéssé formálva valóban a felnövő ember sajátja lehet.⁵ „Az identitás-keresés és

⁵ Manfred Josuttis: *Der Weg in das Leben*. München 1988.; Dobszay László cikke az *Új Ember* 1997. október 26-i számában: „Jegyzetek a liturgiához” sorozat, a Gyermekliturgia? c. írása.

az újrafogalmazás motivációi között egyértelműen megfigyelhető egy egyházon belüli és annak falain kívüli hármas éhség: éhség a transzcendencia iránt, éhség a misztika után, éhség a közösség iránt.”⁶

A zene az antropocentrizmussal és az individualizmussal szemben emlékeztet a liturgia objektív tartalmára, amelynek fontos teológiai-elvi következményei vannak: hadd hozzak egy római katolikus példát, amelyet Dobszay László így fogalmazott meg a „diákmisék” korszakának kritikájaként: „A mozgalmi pasztoráció terjedésének különösen három következménye lett szembe-tűnő: 1. az igazság és eredményesség mércéinek összetévesztése; 2. az Egyház sajátos szakramentális pasztorációjának elhanyagolása vagy félreértése; 3. a generációs (később: szociális, kulturális, stb.) különbségek fetiszizálása, s ezzel együtt a nevelő papság szellemi szintjének fokozatos alászállása a neveltek szintjére.”⁷ A teológiailag felkészült, átfogó tudású, építő kritikát gyakorló lelkipásztor a kívánatos, aki szabadon és bátran képviselje az alábbiakat:

- a készületlenséget spontaneitásnak, a Lélek szabadságának nevezni, az egyenlő a pneumatológia megcsúfolásával;
- világosan kell látnia, hogy az uniformizálás-mánia és a rendetlenség két végletes pólus, éppen ezért készül az átgondolt liturgia-reformra, amelyben egymásra talál igehirdetés és úrvacsora, a kálvini örökség, a hazai liturgiai kincs és az ökumenikus törekvés;
- tisztában van azzal, hogy egyházpolitikai szándék és akarat —az egyháztörténet tanúsága szerint— nem lehet célravezető liturgia-alakító tényező;
- minden vonalon kifejezi —az egyházzene vonalán is— a szakértők tiszteletét és megbecsülését;
- a gyülekezeti érdekeket tiszteletben tartó lelkipásztorként kántor-barát, organista-tisztelő gyülekezetvezetést valósít meg.

Ezen elvek képviselőjéhez egy új mentalitású lelkésznevezdeknek, és egy új stílusú egyházi középvezetésnek a felnövése kell. Ha ez sikerül, akkor lehet kiépíteni a református egyházmegyékben a természetes topográfiai és egyháztársadalmi-egyházzociológiai adottságoknak megfelelően azokat az egyházzenei centrumokat, amelyeknek lesz kisugárzásuk a környék gyülekezeteire, sőt a vidék kulturális életére.

A lelkipásztor általános műveltsége úgy is része felkészültségének, hogy a zenetörténet és a zeneművek mint igehirdetési illusztrációs anyagok is szóba jöhetnek. A zene érzékennyé tesz a szakrális stilizáltságra.

Luther szerint a zene hármas funkciójú: megmozgat (*movet*) — kimozdít a holtpontról, kiemel a rossz állapotból, gyönyörködtet (*delectat*) és tanít (*docet*), mivel a zenében rend uralkodik. Mire taníthatja a zene az igehirdetés gondját alkalomról alkalomra felvállaló lelkipásztort? Lássunk néhány példát, amivel a zene átvitt értelemben impulzusokat adhat, sajátos módon „taníthat”. Tanít pl.

⁶ Hafenscher Károly: *A keresztyény istentisztelet*. Bp. 1999. 10. [Egyházzenei Füzetek I/7.]

⁷ Dobszay László: „Az egyházzene mai problémáiról (1975)”, *Magyar Egyházzene* III (1995/1996) 335.

formaérzékre, gondolati-érzelmi-formai ellenpontosításra, arányokra, a téma-vándorlás lehetőségeire, a variációk gazdagságára, improvizációs készségre, a szabad és kötött részek komplementaritására, analógiákat kelt, segíti a vallásos gondolatársítást, figyelmeztet emocionális szükségleteinkre, fejleszti az ízlést, eszköze az ökumenikus kommunikációnak, empátia-javító, mert segít a ráhangolódni-tudásban, növeli az érzékenységet. Támazsa lehet a zenei nevelés a lelkipásztori értékorientáltság megélésének, hogy ne essünk bele a zenei mindenevés vagy a zenei alultápláltság csapdájába, s alakuljon ki a tudatos giccsefelismerési és a sznobizmustól távol tartó képesség.

3. A zene mint tehetség gondozás a lelkész képzésben és specializáció a lelkipásztorokodásban

Ehhez a ponthoz két tehetség gondozási formát ajánlok.

a) A lelkész képzésben azért többször előfordul, hogy zeneileg felkészült, orgonajátékban jártas hallgatók nyernék felvételt, vagy akik élve a Teológia adta lehetőségekkel szeretnének hangszer tanulni, azok számára kötelessége az intézménynek ezt a segíteni. A táltantum kötelez, s meg kell keresni az összehangolás lehetőségét, mégpedig intézményes formában. Ez annál is inkább megoldható, mivel az ország több városában működnek egyetemi vagy főiskolai szintű egyházzenei szakok.

Példaként álljon itt a debreceni megoldás, ahol a Debreceni Református Hit tudományi Egyetem (DRHE) testvér intézményében, a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskolán (KFRTK), az ottani kántorszakon párhuzamos képzésre nyílik lehetőség teológiai hallgatók számára.

A párhuzamos képzést a felsőoktatási törvény és a KFRTK intézményi szabályzata lehetővé teszi. Természetesen a DRHE tanulmányi és vizsgaszabályzatában is szerepel, hogy párhuzamos képzésre van lehetőség.

A képzésre jelentkező hallgatók számára külön felvételi nincs. A Gyakorlati Teológiai Tanszék, a KFRTK kántori szakának egyik tanárát bevonva, zenei alkalmassági meghallgatás után ajánlja és a teológia rektora engedélyezi a jelentkezést.

A képzésre jelentkező hallgatóknak nem kell külön tandíjat befizetniük. A teológiáról jelentkező hallgatók hangszeroktatási díja és a gyakorlás biztosítása a DRHE-t terheli.

A hallgatók fényképes leckekönyvet kapnak. Mivel a kántori szak egyházi tantárgyai (bibliaismeret, liturgika, gyülekezeti ének, himnológia, orgonaismeret) szerves részét képezik a teológiai oktatásnak is, ezért ezekből a tárgyakból felmentés adható. Ennek átláthatósága érdekében az illető hallgató esetében el kell készíteni az egyházi tárgyak óra-hálóját.

A kántori szak képzési ideje 4 tanév, 8 szemeszter. Mivel a szak 11 tantárgya közül a teológián is vizsgaköteles 5 tárgyból lehet felmentést kérni, ezért az

összevonás lehetséges. Ezt a hallgató a zenei tárgyak szaktanárai és a tanszék-vezető jóváhagyása mellett kérvényezheti.

A kántori szak elvégzését tanúsító oklevél kiadásának feltétele, hogy a hallgató a DRHE-n megszerzendő abszolutóriumig eleget tegyen a megfelelő vizsgák letételével a kántorszakos képzés tantárgyi követelményeinek.

A kántori szakot elvégző hallgatók oklevelet kapnak, amely a DRHE egyetemi diplomájának betétlapja és csak a diplomával együtt érvényes.

b) Az egyházzeneben jártas lelkipásztor zenei tehetséggondozásának egy másik formája a PhD-képzés lehetősége. A teológiai tudományok elágaztatása szerint a himnológia és az egyházzene a Gyakorlati Teológiai Tanszék tárgykörébe tartozik, ezért e tárgyból a külföldi gyakorlatnak megfelelően a Gyakorlati Teológiai Tanszék keretén belül van lehetőség a doktori programban résztvenni. Ez történhet nappali tagozaton vagy egyéni felkészüléssel rendszerben.

A kántor-lelkész vagy orgonista-lelkész „kétlakiságának” hálátlan státuszáról sokan tudnánk sorsokat felidézni; mindkettőnek az a közös vonása, hogy sem ide, sem oda nem sorolták. Manapság ebben is változnia kell az egyházi hozzáállásnak. A második, harmadik diploma megszerzése a világban előnyt jelent, megbecsülést. Az interdiszciplinaritás korában a teológiai és a zenei tudás összekapcsolódása kézenfekvő dolog. Aki tisztességgel elsajátítja mindkét irányban a megtanulandókat, az tiszteletet érdemel, az az egyháza számára érték.

* * *

A fent elmondottak sürgető feladatok, megoldásuktól egyházunk belső közérzete is javulna, ezért végül, biztatásként hadd idézzem fel az alaptételt, amit nem tudok elégszer aláhúzni: *Egy beszorított állapot lelkészképzését és lelkipásztor-képét nem lehet a mai, sok mindenben megváltozott egyháztársadalmi helyzetben idealizálni. Mernünk kell levonni a konzekvenciát, át kell örökíteni azt, ami maradandó, s mernünk kell kitalálni, megteremteni az új lelkészképzést és az új lelkipásztor-képet, amelyben karakterisztikus helye van a „jó ízlésű és művelt” vonásoknak, s ebben nélkülözhetetlen helye van az egyházzenenek.*

Megköszönve a figyelmet, s közös ügyünkben az egymásra figyelésre buzdítva Pinhász rabbit idézem: „Ha az ember énekel és nem tudja megemelni a hangját, de jön valaki, hogy vele énekeljen és megemeli a hangját, akkor az első is meg tudja emelni a hangját. Így tapad egyik szellemről a másikra a tudás.”⁸ Kollégák, segítsetek „hangot emelni”!

⁸ Martin Buber: *Haszid történetek I.* Budapest 1995. 216.